

Deelnemen aan wetenschappelijk onderzoek

Informatiebrochure

1. Klinische studies	4
1.1 Wat en waarom?	4
1.2 Academische en commerciële studies	5
1.3 Onderzoek in vier fasen	6
1.4 Ethiek	7
2. Verloop van de studie	9
2.1 Protocol	9
2.2 Selectie	9
2.3 Rechten en plichten	10
3. Bescherming	11
3.1 Aansprakelijkheid	11
3.2 Verzekering	12
4. Nieuwe geneesmiddelen	12
5. Analyse van lichaamsmateriaal	13
6. Patiëntadviesraad	14
Nuttige links	16
Contact	16

Beste patiënt of deelnemer,

Overweegt u deel te nemen aan een wetenschappelijk onderzoek op mensen, al dan niet op verzoek van uw arts? Een wetenschappelijk onderzoek op mensen wordt ook een klinische studie genoemd.

Deelnemen aan een studie kan nuttig zijn voor uzelf en zeker voor de vooruitgang van de geneeskunde. Als deelnemer moet u een goed inzicht hebben in het hoe en waarom van de studie, de onderzoeken of behandelingen, de termijn, de eventuele risico's en de beschermingsmaatregelen. Pas dan kan u weloverwogen kiezen om al dan niet deel te nemen.

Daarom biedt deze brochure u wat meer informatie over klinische studies, de regelgeving om deelnemers te beschermen, uw rechten en plichten en het verloop van een studie.

Hebt u nog vragen, dan kan u steeds terecht bij de onderzoeker of behandelend arts.

1. Klinische studies

1.1 Wat en waarom?

Wetenschappelijk onderzoek op mensen

Dit onderzoek, ook wel klinische studie genoemd, kan bestaan uit vragenlijsten, toediening van nieuwe geneesmiddelen aan gezonde deelnemers of patiënten,... Nieuwe geneesmiddelen of behandelingen moeten altijd uitgebreid getest worden voordat ze op de markt kunnen worden gebracht. Ook in de preventieve gezondheidszorg spelen klinische studies een rol: nagaan welke bevolkingsgroepen meer risico lopen op bepaalde aandoeningen, de impact van voeding op de ontwikkeling van ziekten,... Klinische studies gebeuren binnen alle onderzoeksdomeinen van de geneeskunde.

Vooruitgang van de gezondheidszorg

Een klinische studie is dus een bundeling van wetenschappelijke vragen. Door een antwoord te zoeken op die vragen hopen de onderzoekers de geneeskunde te verbeteren. Deelnemers aan klinische studies helpen zo mee aan de vooruitgang van de gezondheidszorg.

Wettelijke bescherming van deelnemers

Gezonde deelnemers en patiënten die deelnemen aan klinische studies worden op verschillende manieren beschermd, zowel op Europees als op nationaal niveau. In België worden klinische studies geregeld door de wet van 7 mei 2004 (de 'experimentenwet'), de wet van 7 mei 2017 (geneesmiddelen), de wet van 22 december 2020 (medische hulpmiddelen) en hun respectievelijke uitvoeringsbesluiten. In deze wetten staan onder meer de voorwaarden waaraan een experiment moet voldoen, de goedkeuringsprocedure, de verzekeringsverplichting, ...

Andere onderzoeksvormen

Niet elk onderzoek of elke vragenlijst is een klinische studie die door de 'experimentenwet' geregeld wordt. Voor kwaliteitsonderzoek bijvoorbeeld, voor onderzoek met uitsluitend vooraf bestaande gegevens in een eigen databank, of voor het gebruik van sommige nieuwe geneesmiddelen voor zware ziekten, gelden er andere wettelijke bepalingen (m.n. de wet van 25 maart 1964 op de geneesmiddelen voor menselijk gebruik en het KB van 25 april 2014 tot wijziging van het KB van 14 december 2006 betreffende geneesmiddelen voor menselijk en diergeneeskundig gebruik).

Ook onderzoek op menselijk lichaamsmateriaal dat overblijft na de uitvoering van een diagnostisch onderzoek of na een ingreep (restweefsel), valt onder andere specifieke regelgeving. We komen hierop verderop in deze brochure nog even terug.

1.2 Academische en commerciële studies

Het UZA is als universitair ziekenhuis verbonden aan de Universiteit Antwerpen en werkt actief mee aan het voortdurend verbeteren van de gezondheidszorg door het voeren van wetenschappelijk onderzoek. Enkel dankzij dit onderzoek kunnen we blijven innoveren en nieuwe technieken en therapieën ontwikkelen waar de patiënt in de toekomst baat bij zal hebben.

Een 'commerciële' studie gaat meestal uit van een farmaceutische firma, die het ziekenhuis ook vergoedt voor de gemaakte onkosten. De meeste onderzoeken naar nieuwe geneesmiddelen, medische hulpmiddelen of bijwerkingen zijn 'commerciële' studies. Vaak gaat het om nationale of internationale multicentrische studies (dit zijn studies die in verschillende ziekenhuizen of onderzoekscentra worden uitgevoerd) waar een grote groep patiënten aan deelneemt.

Een 'niet-commerciële' of academische studie loopt op initiatief van de onderzoekers zelf of op initiatief van een andere niet-commerciële organisatie en wordt met eigen beperkte middelen of door overheidsfondsen gefinancierd. Het gaat om onderzoek naar geneesmiddelen en/of medische hulpmiddelen, vragenlijsten of beperkte interventies (een injectie, een RX-opname,...). Dit onderzoek is steeds onder toezicht van een arts, of een gezondheidszorgberoeper (zoals bepaald in de wet van 10 mei 2015 betreffende de uitoefening van de gezondheidszorgberoepen) zoals een kinesitherapeut, een verpleegkundige, een vroedkundige, enz. Academische studies worden vaak opgezet om meer te leren over een aandoening of om de geneeskundepraktijk te verbeteren. Dit soort onderzoek is aan dezelfde bepalingen onderworpen als het commerciële onderzoek.

De studiedeelnemers worden in beide gevallen even goed beschermd en hebben dezelfde rechten en plichten. Dit wordt onder andere gewaarborgd door de internationale richtlijnen voor (goed) klinisch onderzoek (ICH-GCP).

1.3 Onderzoek in vier fasen

De ontwikkeling van een nieuw product of een nieuwe behandeling is een lang proces. Vóór het onderzoek op mensen, gebeuren uitgebreide tests in het laboratorium en vaak ook op proefdieren. Klinische studies gericht op productontwikkeling (geneesmiddelen en medische hulpmiddelen) worden opgedeeld in vier fasen. Pas na een gunstige eerste fase kan het onderzoek naar een volgende fase. Als het geneesmiddel de eerste drie fasen van het onderzoek goed doorstaat, wordt het geregistreerd door het Europees Geneesmiddelen Agentschap (EMA) en kan het op de markt gebracht worden.

Soms weten de onderzoeker, de arts en de deelnemer welke behandeling of medicatie er gegeven wordt. We spreken dan van een open studie. Soms weten zij dat niet zodat er onbevooroordeeld gegevens kunnen worden verzameld. Indien de onderzoeker en de deelnemer niet weten welke behandeling wordt gegeven, dan spreken we over een dubbel blinde studie. Indien alleen de deelnemer niet weet welke behandeling wordt gegeven, spreken we over een blinde studie.

Fase I-studie: onderzoek naar veiligheid en optimale dosis

De veiligheid en de werking van het product worden getest op een groep gezonde deelnemers of een heel beperkte groep patiënten met een zeer specifieke aandoening. Er wordt nagegaan wat de algemene effecten zijn (bijvoorbeeld opname in het bloed) en of er onmiddellijke nevenwerkingen zijn.

Fase II-studie: kleine groep patiënten

Het nieuwe product wordt bij een beperkte groep patiënten (20 à 50) getest. Het product wordt nu dus toegediend aan mensen die er beter van kunnen worden. Men gaat na of het product het verwachte resultaat oplevert, en de dosering en het toedieningsschema worden op punt gesteld. De bijwerkingen worden verder onderzocht.

Fase III-studie: grote groep patiënten

Het product wordt op grotere schaal (100 tot 2000 of meer) en op langere termijn getest. De zeldzamere bijwerkingen worden uitvoerig onderzocht. Sommige patiënten krijgen de standaardbehandeling of een nep-product (placebo) en andere patiënten krijgen de nieuwe behandeling of het nieuwe product. Dit gebeurt om psychologische beïnvloeding door deelname aan het onderzoek te kunnen uitsluiten. De resultaten worden vergeleken. De meeste geneesmiddelenstudies in ziekenhuizen zijn fase III-studies.

Fase IV-studie: evaluatie na ingebruikname

Nadat het product op de markt is gebracht, wordt het verder opgevolgd om zeldzame bijwerkingen en de resultaten op lange termijn te bestuderen.

1.4 Ethiek

Elke studie moet voor aanvang goedgekeurd worden door een erkend ethisch comité, zoals het Ethisch Comité UZA-UAntwerpen. Voor onderzoek naar nieuwe geneesmiddelen en medische hulpmiddelen is ook de goedkeuring van de Belgische autoriteit, Federaal Agentschap voor Geneesmiddelen en Gezondheidsproducten (FAGG), nodig. Zo wordt gegarandeerd dat het onderzoek wetenschappelijk relevant en voor de deelnemers verantwoord is.

Ethisch Comité UZA-UAntwerpen

Het Ethisch Comité van het UZA-UAntwerpen, kortweg het 'Ethisch Comité', bestaat uit een diverse groep van personen met elk een eigen expertise, zoals artsen, verpleegkundigen, kinesitherapeuten, een jurist, een ethicus, een patiëntvertegenwoordiger, een apotheker, een psycholoog, een farmacoloog, een onderzoeksmethodoloog, een huisarts, een pediater en ook een aantal wetenschappers van de UAntwerpen. De samenstelling is conform de geldende wetgeving. Op regelmatige basis beoordeelt het Ethisch Comité alle wetenschappelijke onderzoeken in het UZA op nut, deelnamersico's, duidelijkheid van de informatie voor de deelnemers en vrije toestemming van de patiënt, alsook de omgang met patiëntgegevens. Bij bezwaren stelt het Ethisch Comité bijkomende vragen aan de onderzoeker.

Daarna geeft het Ethisch Comité een gunstig (goedkeuring) of een ongunstig (afwijzing) advies. Enkel na goedkeuring kan de studie starten. Het Ethisch Comité blijft de studie opvolgen, en kan ze indien nodig stopzetten, bv. omwille van onaanvaardbare bijwerkingen. Het Ethisch Comité waakt dus gedurende de hele duur van de studie over de belangen van de deelnemers.

2. Verloop van de klinische studie

2.1 Protocol: leidraad van de studie

Na goedkeuring door het Ethisch Comité en zo nodig de regelgevende overheid kan de studie starten.

Het verloop gaat steeds volgens een protocol: een door de onderzoekers vastgelegd plan met daarin het doel van de studie, de selectiecriteria voor de deelnemers, alle onderzoeksstappen, mogelijke bijwerkingen,... De onderzoekers moeten dit protocol nauwgezet volgen, het is de leidraad van de studie.

2.2 Selectie

De deelnamecriteria in het protocol bepalen welke deelnemers of patiënten toegelaten (inclusiecriteria) of uitgesloten (exclusiecriteria) worden.

Enkele vaak voorkomende exclusiecriteria zijn:

- leeftijd
- medische voorgeschiedenis
- zwangerschap of de kans daarop
- gelijktijdige deelname aan een andere klinische studie
- verslavingsgedrag

2.3 Rechten en plichten

Vrijwillige deelname

Deelnemen aan een klinische studie gebeurt altijd op vrijwillige basis. U bent dus vrij om deel te nemen of niet. Uw weigering heeft geen nadelige gevolgen voor de verdere relatie met uw arts, de verpleegkundigen of het ziekenhuis: u zal altijd op de best mogelijke manier behandeld en verzorgd worden.

Recht op informatie en ‘informed consent’

Om een vrije en weloverwogen keuze te kunnen maken om al dan niet aan een studie deel te nemen, zal de onderzoeker u uitgebreid informeren over onder andere het doel, het verloop van de studie en de eventuele bijwerkingen of risico's.

Van de arts of onderzoeker krijgt u een **informatiedocument** en een **toestemmingsformulier**. Door dit te ondertekenen bevestigt u dat u voldoende werd ingelicht, en geeft u schriftelijk uw **geïnformeerde toestemming of ‘informed consent’** tot deelname.

Ook nadat u uw toestemming verleende, kan u op elk moment van de studie aan de onderzoeker, de arts of de studieverpleegkundigen meer informatie vragen.

Voor personen die hun toestemming niet kunnen geven (bv. minderjarigen) kan in bepaalde situaties de toestemming gegeven worden door een wettelijke vertegenwoordiger. Het Ethisch Comité zal hiervoor zijn uitdrukkelijke goedkeuring verlenen.

Terugtrekkingsrecht

U kan zich op elk moment uit de studie terugtrekken zonder nadelige gevolgen voor uw verdere behandeling of verzorging in het ziekenhuis. In het belang van uw gezondheid moet een behandeling met geneesmiddelen soms eerst afgebouwd worden, of kan een controleonderzoek noodzakelijk zijn.

Vertrouwelijkheid van de gegevens

Alle studiegegevens worden strikt vertrouwelijk behandeld, conform de in België geldende privacy wetgeving. In publicaties van de studieresultaten blijft de identiteit van de deelnemers geheim.

Plichten

Naast rechten hebt u als deelnemer ook enkele plichten: u moet stipt het behandelingsschema volgen, afspraken nakomen en de voorgeschreven geneesmiddelen correct innemen. Een strikte naleving van de afspraken en aanwijzingen in het kader van de klinische studie is uiterst belangrijk. Als dat niet gebeurt, zijn de resultaten van de klinische studie niet betrouwbaar. Uw arts kan beslissen dat u niet verder aan de klinische studie kunt deelnemen als u de regels niet naleeft.

Het is belangrijk uw arts op de hoogte te brengen van alle bijwerkingen die u ervaart bij deelname aan een klinische studie, o.m. als de bijwerkingen verergeren of als er iets verandert aan uw medische situatie. Ook indien u opgenomen wordt in een ander ziekenhuis moet u dit zo snel mogelijk melden aan uw arts.

3. Bescherming

3.1 Aansprakelijkheid

De opdrachtgever (initiatiefnemer) van een klinische studie is ‘foutloos’ aansprakelijk voor de schade die een deelnemer oploopt en die een rechtstreeks of onrechtstreeks verband met de studie vertoont. U als deelnemer moet dus enkel aantonen dat eventuele schade in verband staat met de studie. Foutloos betekent dat u geen fout van de opdrachtgever, de arts of onderzoeker moet kunnen aantonen, om vergoed te worden voor uw schade.

3.2 Verzekering

De opdrachtgever van een studie is verplicht zich voor het aansprakelijkheidsrisico te verzekeren. Academische studies waarvoor het UZA verantwoordelijk is, worden gedekt door een algemene aansprakelijkheidsverzekering die het UZA heeft afgesloten. Andere studies worden verzekerd via een aansprakelijkheidsverzekering gesloten door de farmaceutische firma of de instelling die de opdrachtgever is van de studie. Het Ethisch Comité kijkt na of de verzekering in orde is.

4. Nieuwe geneesmiddelen

In bepaalde gevallen kan een patiënt een nog niet beschikbaar geneesmiddel krijgen ('Compassionate Use'). Het geneesmiddel moet al wel een testprocedure hebben doorlopen. Soms krijgt een patiënt een geneesmiddel dat al wel vergund is, voor een andere indicatie dan waarvoor het vergund werd ('Medical Need'). Hierop is de regelgeving voor experimenten op mensen niet van toepassing. Hier gelden andere regels ter bescherming van de patiënt: het mag enkel bij een chronische, zware of levensbedreigende ziekte die niet met een beschikbaar of vergund geneesmiddel kan worden behandeld. Compassionate Use en Medical Need moeten ook voorgelegd worden aan het Ethisch Comité en, indien van toepassing, de Belgische autoriteit.

5. Analyse van lichaamsmateriaal

Conform artikel 20 van de wet van 19/12/2008 op het menselijk lichaamsmateriaal brengen we u hierbij op de hoogte van de mogelijkheid dat uw lichaamsmateriaal, dat overblijft na de uitvoering van een diagnostisch onderzoek of na een ingreep (restweefsel), voor wetenschappelijk onderzoek kan gebruikt worden. Daarom beschikt het Universitair Ziekenhuis Antwerpen over een biobank, waarin overblijvend lichaamsmateriaal en bijhorende verzamelde gegevens gepseudonimiseerd (gecodeerd) worden en enkel voor wetenschappelijke onderzoeksdoeleinden bewaard worden. Het ethisch comité van het UZA-UAntwerpen waakt over de naleving hiervan. Als u dit niet wenst, heeft u of uw vertegenwoordiger het recht dit gebruik te allen tijde te weigeren. Deze weigering kunt u meedelen aan de arts onder wiens verantwoordelijkheid de wegneming van het lichaamsmateriaal valt of aan de medisch directeur.

6. Patiëntadviesraad: laat je stem horen

Het UZA streeft ernaar patiënten en patiëntvertegenwoordigers te betrekken als volwaardige partners in haar wetenschappelijk onderzoek. Wie belang heeft bij zorg en onderzoek naar die zorg, moet zijn/haar stem kunnen laten horen.

Begin 2023 lanceerden we een patiëntenadviesraad om het wetenschappelijk onderzoek in het ziekenhuis beter af te stemmen op de behoeften en wensen van de patiënt.

Geïnteresseerd? Meld u aan!

Bent u geïnteresseerd om deel uit te maken van de Patiëntenadviesraad Wetenschappelijk Onderzoek en ons onderzoek mee te sturen en te optimaliseren?

Meld u hier aan: www.uza.be/patientenadviesraad-onderzoek

Specifiek voor (ex-)kankerpatiënten en hun naasten/mantelzorgers is er de patiëntencommissie voor academische oncologische studies:

www.uza.be/patientencommissie-oncologie.

Wat houdt het in?

Doorheen het jaar contacteren we u via mail om uw feedback te vragen over verschillende aspecten van het wetenschappelijk onderzoek dat binnen UZA gevoerd wordt. Zo willen we nagaan:

- hoe relevant/realistisch nieuwe onderzoeksprojecten ingeschat worden door de beoogde doelgroep
- of patiëntgerichte studiedocumentatie de informatie op een heldere en begrijpbare manier overbrengt

- hoe haalbaar het verloop van een (klinische) studie geacht wordt door de doelgroep, en hoe we dit zo veel mogelijk kunnen afstemmen op de wensen en noden van de patiënt en zijn omgeving

De beoordeling van de onderzoeksprojecten gebeurt digitaal. U zal gevraagd worden studiedocumentatie of samenvattingen van het onderzoeksproject na te lezen, en deze dan volgens vooropgestelde criteria te beoordelen.

Enkele keren per jaar nodigen wij u ook graag vrijblijvend uit om in het UZA van dichtbij kennis te maken met het onderzoek dat hier plaatsvindt.

Wie komt in aanmerking?

Heeft u interesse om deel uit te maken van de Patiëntenadviesraad? Dat kan, als u aan volgende voorwaarden voldoet:

- U bent zelf een (ex-)patiënt, een ervaringsdeskundige, of een familielid en/of mantelzorger van een patiënt.
- U heeft interesse in biomedisch onderzoek en klinische studies met betrekking tot verschillende aandoeningen.
- U bent bereid om op basis van uw eigen ervaringen, uw mening en brede visie (ziekte-overstijgend) te delen over verschillende aspecten van biomedisch en klinisch onderzoek.
- U bent kritisch en bezit de nodige communicatie- en digitale vaardigheden.
- U bent bereid om op regelmatige basis (ongeveer 5-7 keer per jaar) onderzoeksprojecten door te lezen en te beoordelen volgens vooropgestelde criteria. U heeft hier ook de nodige tijd en energie voor.

Nuttige links

- Federale Overheidsdienst Volksgezondheid: www.health.belgium.be
- Federaal Agentschap voor Geneesmiddelen en Gezondheidsproducten: www.fagg-afmps.be
- Internationale richtlijnen klinisch onderzoek (Good Clinical Practice): www.ich.org
- Ethisch Comité UZA: www.uza.be/ethisch-comite-uza
- Clinical Trial Center UZA: www.uza.be/research

Contact

Clinical Trial Center UZA

Drie Eikenstraat 655, 2650 Edegem
Tel: 03 821 35 44
ctc@uza.be

Secretariaat Ethisch Comité UZA

Drie Eikenstraat 655, 2650 Edegem
Tel: 03 821 38 97
ethisch.comite@uza.be

Auteurs

Prof. dr. Patrick Cras, Inge Michielsens

In samenwerking met Prof. dr. Peter Michielsens, Prof. dr. Manon Huizing, Prof. dr. Elke Smits, Iris Verhaegen, Alexandra Van Gasse en het Ethisch Comité UZA.

Versie 4 – goedgekeurd door het Ethisch Comité UZA op de vergadering dd. 05/06/2023.

UZA / Drie Eikenstraat 655 / 2650 Edegem
Tel +32 3 821 30 00 / www.uza.be

